

Adam Csukás: *Právní řád Českobratrské církve evangelické v historických souvislostech*, Jihlava: Mlýn, 2022, 343 stran, ISBN 978-80-86498-73-7

Kdo by čekal, že první kniha pojednávající více než stoleté dějiny Českobratrské církve evangelické vzejde z pera zrovna *právního historika*?! Tam, kde obecní církevní historici zaspali, přichází právník. Adam Csukás nás provádí dějinami ČCE z perspektivy vývoje jejího právního řádu.

Nezačíná rokem jejího vzniku, ale jde až hluboko do jejich předdějin na území Předlitavska. Nevystačí si přitom rokem Protestantského patentu 1861, noří se až k období revolučního roku 1848. Na druhé straně dějiny ČCE dotahuje až do nejbližší současnosti roku 2020.

Metoda

Volba takto dlouhého období je logická z hlediska metody, podle níž ve své analýze postupuje, tzv. genetické kritiky. Ta nezůstává u výsledné podoby toho kterého církevního řádů. Soustředí se na vznik (*genezi*), nebo spíš postupné vznikání, vývoj právního řádu ČCE. Ukazuje jeho výjimečnou kontinuitu napříč dějinnými obdobími. Takto nám místo suchopárného předčítání paragrafů Csukás vypráví příběh soustavné práce na právním řádu. To se neděje ve vzduchoprázdnu, ale v kontextu dějinného vývoje církve; dějin země, jež za tu dobu několikrát změnila svůj název, rozlohu i vládu; a přemýšlení, diskuzí i hádek těch, kteří si práci na právním řádu po desetiletí předávají. Na pozadí příběhu právního řádu tak sledujeme příběh církve a jejích členů.

Přístup, který jednotlivé zastávky právního řádu nesleduje izolovaně, ale v rámci dlouhodobého vývoje, nezřídka vede ke zdravé „dekonstrukci mýtů, relativizaci tradic, vyvracení omylů“ (s. 15). Je třeba ocenit, že Csukás se nebojí revidovat nejednu z hluboko zdomácnělých „evangelických legend“. Nedělá to přitom z potřeby excesu, ale na základě poctivé analýzy pramenů, k nimž přistupuje s odborností právníka. Rozumí tomu, že nepřikrášlené pochopení dějinné cesty církve – konkrétně jejích řádů – může dobře posloužit dnešní církvi ve výzvách, jimž čelí. Sám to říká: „Boření evangelické mytologie však není samoučelné – svatokrádežné seškrabávání nánosů církevního folklóru vede k užitečným poznatkům, které lze při vědomí dlouhodobé kontinuity církevního zřízení uplatnit při úvahách o dalším směřování Českobratrské církve evangelické.“ (s. 15) Ostatně jedním z cílů práce je svými poznatky posloužit při naplňování Strategického plánu ČCE, který si tato v roce 2019

vytyčila na další dekádu. Csukás je jedním z těch, kteří se na tom jako členové komise pro plnění strategického plánu podílí.

Prameny, členění a obsah

Autor zpracovává široké množství pramenů. Rukávy početných košil prý prošoupal při bádání dokumentů v Ústředního archivu ČCE. Pro období před založením Československa šlo o fondy *České a Moravské superintendence h. v.* Pro následující období vychází z obsáhlého *Archivního fondu Synodní rady ČCE.* (Za zmínku stojí, že svou prací přispěl k archivnímu uspořádání spisů týkajících se církevního zřízení v letech 1918–1989.) Archivní materiály ze státní strany studoval ve fondu *Státního úřadu pro věci církevní* a jeho následnických úřadů, které v době komunismu vykonávaly „dozor“ nad církvemi.

Jako přelomové roky z hlediska církevního zřízení stanovuje autor roky 1922 a 1954, kdy vstupují v účinnost nová církevní zřízení doprovázená reorganizací církevní správy. Tyto milníky člení knihu do tří kapitol.

První kapitola obsahující období mezi lety 1848–1922 popisuje cestu k prvnímu zřízení evangelické církve v Předlitavsku (1861) a sváření o církevní zřízení mezi různými stranami a zájmovými skupinami (česko- a německojazyčnou, reformovanou a luterskou) přes první světovou válku a vznik ČCE až ke zřízení z 1922. V druhé kapitole sledujeme národnostně laděné zabydlování církve v novém státě, jež vystřídala nucená adaptace na dějinné zvraty let třicátých a čtyřicátých. Ty si vynutily i změny církevního řízení. Do tohoto období spadá také nesnadné vyjednávání o vzájemném vztahu a „sférách vlivu“ se slovenskou evangelickou církví. Nové pořádky církevního života, které přinesl nástup komunistů k moci i s novými církevními zákony z roku 1949, opět vyžadovaly zásadní revizi církevního zřízení. Došlo k ní v roce 1954 a provázely ji rozsáhlé debaty o vnitřním uspořádání církevního a sborového života. Točily se okolo podmínek členství v církvi, zejména otázky křtu. Šlo přitom vlastně o nové promyšlení identity církve – je lidová, či vyznavačská? Tato třetí kapitola zahrnuje větší část období komunismu, během něhož po desetiletí dochází jak k ustálení církevního zřízení a řádů, tak zvláště v 70. letech ke štěpení uvnitř církve na ose vztahu k represivnímu režimu. S rokem 1989 se před církví otevírají nové možnosti, jak v poměru ke státu, vztahu k veřejnosti, možnostem sociální práce Diakonie a majetkovému vyrovnání se státem. To všechno přináší potřebu dalších revizí církevního zřízení.

K silným stránkám knihy patří prostředkování církevní diskuze, která provázela práci na zřízení a řádech. Zde vedle zápisů z jednání synodů, poradních odborů SR a tematické korespondence autor zohledňuje také dobový církevní tisk. Právě vhléd do těchto mnohdy žhavých diskuzí nad řády a právními záležitostmi otevírá pohled na témata, která v různých dobách hýbala církevní veřejností. Ze specifické perspektivy tak nahlížíme národní a konfesní vymezování v období vzniku republiky; otázky křtu dospělých a dětí; ordinaci žen; vývoj laické kazatelské služby; ve spojitosti se zaváděním kárného řádu vztah vedení církve k členům církve, kteří se v době tzv. normalizace brali za dodržování lidských práv a náboženských svobod; právní kotvení vztahu s Diakonií ČCE atd.

Zde se ovšem ukazuje i odvrácená stránka knihy, která byla původně sepsána jako dizertační práce na Právnické fakultě UK. Autor cituje skutečně velké množství hlasů, které v diskuzích zněly. Tu lze opodstatnění pro obšírnost ještě dobře najít. S až právnícky pedantskou důsledností ovšem popisuje i průběhy jednání synodů a poradních odborů, až do takových detailů, kdo se kdy ze schůze vzdálil a zase vrátil. Ano, pro obraz vznikání právních řádů a předpisů jsou tyto popisy důležité. Zdlouhavá podrobnost popisu na mnoha místech však také velmi ztěžuje čtení. Pokud má sloužit kniha širší čtenářské obci, tento rys jí značně ubírá na poutavosti. Pokud je prací pro odborníky, pak je její detailnost sice čtenářsky namáhavá, ale přínosná. Jeví se mi ovšem, že pro účel první by snad práci slušelo zeštíhlení a pro účel druhý odkaz na veřejně přístupný originál dizertace. Autorovi je však třeba ke cti připočíst, že i místy litanické líčení dokáže podávat svižným jazykem s příměsí zdravé ironie.

Co přibylo? Co zbývá?

Právnické důslednosti a smyslu pro detail ovšem také vděčíme za to, co považuji za hlavní přínosy knihy. Csukás netrpí zbytečným sentimentem. – Což mu nebrání ocenit své vzory. Knihu věnoval právníkovi synodní rady Pavlu Šimkovi, který během desetiletí práce na zřízení, řádech a další činnosti právního charakteru církvi zanechal těžko dosažitelný odkaz. – Autorova důslednost mu pomáhá neuvíznout v zaběhaných výkladových schématech historie ČCE. Tak například nemá potřebu vedení církve v době 70. let ani zbytečně očerňovat, ani nemístně omlouvat. Zůstává věcný. Není emotivní, vychází ze svých pramenů.

Díky tomuto nastavení dokáže na jedné straně povědět: „Dopis synodní rady z 11. února 1972, ano, kontroverzní, představuje pouze jeden z prostředků,

jimiž se synodní rada snažila na státní správě vymoci alespoň nějaké ústupky“ (s. 229). Ve zmíněném dopise synodní rada vyslovuje lítost nad tím, že se „vyskytly případy, kdy se členové naší církve octli v rozporu s platnými zákony“. V dosavadní církevní historiografii i církevní kolektivní paměti tento dopis představuje akt vypovězení solidarity synodní rady vůči svým členům, kteří byli vězněni v souvislosti s distribucí volebních letáků (jež upozorňovaly na možnost nejít k volbám). Csukás neulpívá jen na těchto výrazných událostech, ale na základě pramenů věcně doplňuje kontext jednání církevního vedení se státní správou. Dozvídáme se tak, že 29. ledna 1973 šel synodní senior Kejř na jednání se zástupci státní správy. S sebou nesl 24 příspěvků SR „pro konsolidaci vztahu státu a církve“ (s. 228). Vedle zmíněného dopisu mezi nimi bylo také např. blahopřání Gustavu Husákovi k 60. narozeninám nebo „traktor, který ČCE darovala farmě na Madagaskaru“ (s. 229). Mimoto ale Kejř přinesl také soupis 20 zásahů státní správy do církevního života – odpírání státních souhlasů k duchovenské službě, soudní procesy, nebo omezování církevního tisku. Csukás „doesn't jump to conclusions“ (jak říkají Britové) předčasně, ale doplňuje obraz a jemné mechanismy jednání církevního vedení se státními úřady o prvky, pro které kvůli morálnímu pohoršení často nezbyvá trpělivost.

To mu ovšem na druhé straně nebrání právě díky obeznámené právní analýze povědět na vrub kárného řádu, předloženého synodní radou synodnímu zastupitelstvu v roce 1977 se záměrem potrestat signatáře tzv. dopisu 31, toto: „Synodní zastupitelstvo se přijetím tohoto řádu dopustilo nejhrubšího porušení všeobecných právních zásad“ (s. 239). Právě detaily a přesná analýza právní legitimacy různých procesů jsou pro hluboké pochopení mechanismu vztahů mezi církevním vedením a státní správou srovnatelně zásadní jako cit pro konkrétní dopady určitého jednání pro životy jednotlivců a společenství.

Právě v tomto kontextu by bylo velmi obohacující, kdyby Csukás – třeba v dalším článku či konferenčním příspěvku – ze svého pohledu právníka historika podal svoji reflexi církevního „legalismu“. Tato strategie je dobře sledovatelná u synodní rady a některých seniorů a seniorátních výborů právě v období 70. a 80. let zejména v případech odnětí státního souhlasu. Svoje kořeny má ovšem nejpozději už v době druhé světové války. Jde o způsob hájení církevního prostoru na základě dobré obeznámenosti se zákony a právními předpisy. Právě na rozporech o tomto přístupu často docházelo ke sporům církevního vedení s postiženými faráři, kteří ve své obhajobě využívali jiné strategie, nebo se v právních výkladech s církevním vedením rozcházeli.

Přitom důraz na dodržování platných zákonů i ze strany státu představoval jeden ze zásadních principů také společenství Charty 77 i církevního disentu.

Nakonec je třeba ještě jednou ocenit Csukásovu odvahu nazývat věci pravými jmény a na základě poctivé práce s prameny revidovat církevní legendy. A tak ještě s větší brizancí, než to už léta činí církevní historik Peter Morée, Csukás odmítá legendu o sjednocené církvi, kořenící v církevním nacionalismu jejích „Gründungsjahre“. Nešlo totiž jen o sjednocení evangelíků augsburského a helvétského vyznání. Právě široký rozvrh práce autorovi umožňuje ukázat, že součástí evangelické církve v Předlitavsku byli do vzniku ČCE také německy a polsky mluvící evangelíci. Ti po založení české evangelické církve byli nuceni založit své vlastní církve a následně nést i důsledky tohoto kroku v době poválečného vyhnání českých Němců. Csukás, který si je vědom mnohonárodnosti evangelické církve 19. století, proto to, co vykonal generální sněm roku 1918, z hlediska národnostního nenazývá sjednocením, ale „schizmatem“ (s. 308).

A tak, pokud se čtenářům podaří prokousat všemi těmi popisy dopoledních, odpoledních a nočních jednání synodu, bude v církevní diskuzi o jejích dějinách zase jednou veselo.

Michael Pfann